

ческой нормой, сколько с отступлениями от нее. Это позволяет увидеть в молодом авторе смелого аналитика, художника, активно стремящегося к познанию «тонкого льда» живой человеческой души, т.е. во всех ее сложностях, тайнах и загадках. Вместе с тем он не впадает в мистику. Феномены психики, по Грину, вполне объяснимы и не имеют ничего общего с иррациональным. Основным приемом, которым пользовался в военных новеллах Грин, был прием психологического повествования от третьего лица. В других новеллах романтического плана писатель уже тогда применял три формы психологического анализа: прямую, косвенную и вербальную. Каждая из них впоследствии станет у Грина отточенной до совершенства.

Источники и литература

1. Войтоловский Л. Н. Литературные силуэты: А. С. Грин // Киевская мысль. – 1910. – № 172. – 24 июня.
2. Вольпе Ц. Об авантюрно-психологических новеллах А. Грина // А. Грин. Рассказы. – Л., 1935. – С. 5–22.
3. Грин А. С. Собр. соч. В 6 т. – М.: Правда, 1965. – Т. 1–6.
4. Грин А. С. Джесси и Моргиана: Повесть, новеллы, роман. – Л.: Лениздат, 1966. – 507 с.
5. Ковский В. Е. Романтический мир Александра Грина. – М.: Наука, 1969. – 296 с.
6. Михайлова Л. Александр Грин: Жизнь, личность, творчество. – М.: Худож. лит., 1972. – 192 с.
7. Самойлова В. Д. Некоторые особенности творчества А. С. Грина // Учен. зап. Моск. обл. пед. ин-т. – 1963. – т. 116. – Литература. – Вып. 4. – С. 103–114.
8. Фрид Я. В. Грин А. Гладиаторы. – М., 1925 // Новый мир. – 1926. – № 1 – С. 187–188.

Горбань О.В.

ФІЛОСОФСЬКА ПАРАДИГМА ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

В філософії поняття “освіта” використовується в значенні загального духовного процесу формування людини та результату цього процесу - духовного образу людини. Екологічна освіта, будучи частиною та водночас стержнем сучасної освіти, представляє собою певний напрямок педагогічного процесу, спрямований на формування світоглядної парадигми людини щодо необхідності досягнення суспільством стадії коеволюції з біосферою. На сьогодні можна стверджувати, що в основі екологічної освіти лежить філософська парадигма, а саме певні базові світоглядні філософські поняття та принципи, спираючись на які відбувається еколого-освітній процес.

Аналізуючи сучасну філософську та педагогічну літературу можна стверджувати, що, маючи в основі філософську парадигму, екологічна освіта ґрунтується на певному сценарії її здійснення. Він представляє собою комплексність заходів, спрямованих на реалізацію стратегії подальшого розвитку суспільства на принципах сталості. Філософія цього принципу в тому, що, не відкидаючи розвитку в цілому, пропонується його стабілізація за рахунок порівняно м'яких механізмів, збереження біорізноманіття, перехід біосфери в квазістабільний стан, де людина знаходить свою нішу і відбувається її коадаптація з біосферою. Тобто мова йде про новий виток антропогенезу, що якісно відрізняється від попередньої історії людства. Цей шлях зажадає нових знань, вироблення з їх допомогою нових парадигм існування і колективної волі для їхньої реалізації. Тому, значна роль у цьому сценарії, на думку академіка Моїсеєва М.М., приділяється так званій “Системі Вчитель”. На думку автора, ця “Система” являє собою механізм передачі знань від покоління до покоління, що формує світоглядні основи суспільства і створює передумови для його діяльності [1]. Цей об'єктивний процес здійснюється стихійно, а завдання полягає в тому, щоб його об'єктивну міць хоча б частково використовувати для руху суспільства в потрібному напрямку. В умовах кризи необхідна гранична напруга творчого генія людства. Тому необхідно максимально розкріпачити особистість, створити можливість для розкриття творчого потенціалу кожної людини. Таким чином, уся система освіти в цілому є найважливішою частиною надії людства на виживання.

Ідея М.М. Моїсеєва про удосконалення “Системи Вчитель” є основною при розгляді окремих частин аналізованого сценарію сталого розвитку. Вони носять характер складових елементів філософсько-гуманістичного сценарію становлення екологічної освіти. Відштовхуючись від ідеї М.М. Моїсеєва про “Систему Вчитель”, цей сценарій представлений закінченою системою поглядів на пріоритети, мету, методи і форми досягнення сталості суспільства. Ці погляди представлені ідеями вітчизняних вчених Е.В. Гірусова [2], В.І. Данилова-Данильїна, М.І. Дробнохода [3], М.М. Кисельова [4], В.О. Коптюга, В.С. Крисаченка [5], А.Д. Урсула [6], Г.А. Ягодіна [7]. Загальновизнаним для всіх названих дослідників постулатом виступає необхідність вироблення комплексної стратегії виживання людства. Стратегія повинна стосуватися всіх сфер життя людей. У її рамках доведеться змінити всю систему суспільних і міждержавних відносин, шкалу цінностей. Реалізацією цієї стратегії покликаний стати сталий розвиток.

У своїй масі ці частини носять різнобічну спрямованість, у ході якої виділяються різні аспекти освітньої, еколого-педагогічної діяльності. У рамках аналізованого сценарію виділяються валеологічний проєкт, еколого-освітній проєкт, проєкт випереджувачої освіти і проєкт виховання в людині парадигми неруйнівної поведінки.

Валеологічна частина представлена новим науковим філософсько-педагогічним напрямком – валеологією (наукою про здоров'я), основи якої розроблені в працях відомих вітчизняних філософів, психологів і педагогів М.М. Амосова, І.І. Брехмана, М.О. Бердяєва, Л.С. Виготського, П.Я. Гальперіна, І.С. Кона, Є.М. Кудрявцева, Д.Ж. Марковича, П.Д. Тищенко, О.О. Ухтомського. Завдання проєкту: шляхом синтезу даних на стику педагогіки і медицини, філософії і психології, етики й естетики, науки і мистецтва виключити

протириччя, зв'язане з наявністю невирішених екзистенціальних проблем людини в ході вирішення завдань гуманізації процесу освіти.

Стрижнева основа валеологічного принципу навчання складається в підході до навчання як процесу управління. При цьому змінюється установка освітньої системи: відмова від домінанти знань і умінь, перехід до навчання методології творчого пошуку. Валеологічний навчальний процес – це система взаємодії вчителя й учня, у якій кожна зі сторін є індивідуальністю, що представляє собою єдність організму і психіки. Такий підхід дозволяє попередити дезадаптацію особистості за рахунок врахування індивідуальних схильностей, можливостей, психологічних особливостей і створює рівні соціальні і педагогічні умови освітнього процесу.

Головним інтегральним показником педагогічної валеології є якість освіти. Це поняття являє собою синтез психофізичних, інтелектуальних, творчих сторін життя. Якість освіти – це і система духовних, соціокультурних і матеріальних компонентів життя, що впливають на потребно-мотиваційну сферу особистості й відображають потенціал людини до гармонізації, креативності. Креативність тут розглядається як можливість вибору напрямку творчості, внутрішня воля учня і вчителя, різноманіття діяльності.

Таким чином, педагогічна валеологія висуває ідею зміни педагогічної парадигми, яка полягає в тім, що виникла потреба в зміні антропологічних основ педагогіки. Освічена людина – це не стільки людина знаюча, скільки підготовлена до життя, здатна осмислити своє місце і роль у сучасному світі. Керуючись ідеями “нового гуманізму” А. Печчеї, валеологічний підхід, націлений на формування здатності мислити категоріями цілісних систем і передбачати наслідки від зміни будь-якої її частини. Це може бути досягнуто в тому випадку, якщо в ролі системотворчого фактора з'являється людина у взаємозв'язку з природою, суспільством, іншими людьми. При цьому людина повинна бути “згармонізована” сама з собою, тобто володіти валеологічною ментальністю і способом життя на основі валеологічної домінанти, що, на думку прихильників проекту, є основою сталості навколишнього світу.

Еколого-освітня частина заснована на ряді методологічних принципів висунутих вітчизняними вченими С.М. Глазачевим, О.М. Захлібним, І.Д. Зверевим, Є.С. Сластьоніною, І.Т. Суравегіною з метою побудови системи екологічної освіти. Основу екологічної освіти склали принцип єдності пізнання – переживання – дії; принцип безперервності; принцип взаємозв'язку глобального, національного і локального підходу до аналізу екологічних проблем і шляхів їхнього рішення; принцип міждисциплінарності. Ці принципи орієнтують освітній процес на сполучення раціонального пізнання природи і місця в ній людини з чуттєво-емоційним впливом як через безпосереднє спілкування з навколишньою природним середовищем, так і за допомогою художніх образів мистецтва. Недооцінка цього може привести або до чистого інтелектуалізму, або до вузького практицизму.

Важливим напрямком розробки цієї частини є з'ясування змісту екологічної освіти, як системи знань і ціннісних орієнтацій. Як ядро системи екологічної освіти О.М. Захлібним виділені чотири взаємозалежних компоненти: пізнавальний, представлений у виді основних ідей про взаємодію природи і суспільства, глобальних проблемах і шляхах їхнього вирішення; ціннісний – формуючий ціннісні орієнтації про значимість навколишнього природного середовища; нормативний – закріплюючий основи моральних і правових норм природокористування; діяльнісний – спрямований на формування пізнавальних і практичних умінь екологічного характеру.

Реалізацією даної частини є створення системи безперервної екологічної освіти. Цей процес, вимагає нової парадигми: екологічна освіти – це не частина формальної освіти, а її новий зміст і мета. Переорієнтація моделі екологічної освіти в навчальному процесі повинна йти від спроб включення екологічної інформативності в традиційні предмети і вивчення питань охорони навколишнього середовища в спеціально виділеному предметі до формування екологічних знань у різних навчальних предметах, а потім їхнє інтегрування в рамках єдиного дисциплінарного напрямку. Кінцева мета екологічної освіти – формування особистості вільної і відповідальної за своє існування. Ці два регулятиви повинні стати основою еколого-освітньої педагогічної системи, здатної допомогти в становленні особистості, готової втілювати в життя ідеї сталого розвитку.

Проект “випереджаюча освіта” базується на футурологічному підході, який виражений думкою Е. Тоффлера про те, що “логічно розроблена картина майбутнього допоможе проникнути в таємниці сьогодення” [8, с. 13]. Стосовно до освіти це означає, що повинна бути створена модель освітньої системи, що змогла б знайти вихід із кризового стану, адаптувавши освіту до нової моделі цивілізаційного розвитку. Ця думка закріплена в основному документі Конференції зі сталого розвитку “Ріо-92” – “Порядку денному на ХХІ століття”. У ній відзначено, що освіта повинна являти собою керувану випереджуючу систему, що передбачала б і задовольняла потреби не минулого, а формованого суспільства, хоча і з урахуванням минулого і сьогодення для збереження всезагальності і безупинного характеру освітнього процесу.

На жаль, у педагогічній науці практично не вживається термін “випереджаюча освіта”. І справа тут не стільки в порівняльній молодості поняття, що голосно заявило про себе в ході підготовки документів Конференції “Ріо-92”, скільки у використанні елементів випередження у вже розроблених теоріях навчання. До таких теорій відносяться теорія розвиваючого навчання В.В. Давидова, теорія проблемного навчання І.Я. Лернера, теорія оптимізації навчання Ю.К. Бабанського.

Випереджаюча освіта, на наш погляд, виглядає як певний ідеал, до якого може прагнути освітній процес, зміщуючи свої акценти саморозвитку від минулого до сьогодення у бік майбутнього. Ступінь “пізнання майбутнього” у загальному освітньому процесі може служити критерієм реалізації інтегративної моделі випереджаючої освіти, як нового механізму сталості цивілізації. Відповіддю на виклик сьогодення дня, вважають Singh P.K. і Singh A.P. може служити “новий вид освіти, пристосованої до ХХІ століття. У процесі освіти ми вчилися в минулого, намагаючись відтворити його; прийшов час вчитися в майбутнього,

випереджаючи його. Спадщина минулого не відкидається, а лише переоцінюється, майбутнє має бути ще побудоване, оскільки ми стоїмо на його порозі. Маючи як ресурс людський потенціал, освіта повинна знаходитися на передньому плані прогресу. Якщо досить довго і глибоко вдвлятися в майбутнє, воно вам відповідь тим же” [9, р. 13].

Неруйнівна поведінка є одним з базових принципів філософсько-релігійних систем В.С. Соловйова, М.Ф. Федорова, Й. Тейяра де Шардена, А. Швейцера. У контексті аналізованого проекту, пропонується сформулювати мінімальний виховний принцип для системи освіти у вигляді вироблення цільової мотивації такої поведінки, що дозволяє зберегти сталість суспільного розвитку при максимальному розкритті властивостей особистості. Цю думку своєрідно представив німецький філософ Ганс Йонас: “Поступай так, щоб наслідки твоєї діяльності узгоджувалися з безперервністю людського життя на Землі” [10, с. 105].

Власне, “неруйнівна поведінка” - це один з підходів до того, щоб створити сталість внутрішнього світу людини, сформувати його екологічну культуру. Звідси виникає нове завдання освіти – розглядати людину у всіх її проявах: як біологічну (фізичну, екологічну), суспільну (соціально-економічну) і культурну (духовну) істоту, а також формувати гармонійну особистість, що з'єднує в собі сталий розвиток фізичного (фізіологічного), психічного (емоційного, почуттєвого) і духовного (творчого) начал.

Таким чином, в аналізованій частині мова йде про мету освіти. Хоча самі по собі знання не створюють мотивацію поведінки. Вона мотивується конкретними життєвими обставинами, включеністю особистості у визначені діяльнісні процеси. Однак отримані знання можуть допомогти людині зайняти своє місце в природі, суспільстві, виключити різні прояви екстремізму. Задачею освіти, у рамках “неруйвної поведінки” повинен стати новий напрямок його розвитку, що переслідує своєю метою створення парадигми включення людини в навколишній світ як біологічного, соціального і духовного індивіда.

Найважливішим початковим кроком сценарію є розробка чіткої теоретичної концепції. У концепції сталого розвитку повинні сполучатися знання з усіх основних галузей науки, де найбільш істотна роль відводиться філософсько-світоглядним поглядам. Особливу роль покликані зіграти ті наукові напрямки, які повинні сформувати комплексні критерії (індикатори) сталого розвитку, що характеризуються єдністю трьох параметрів: економічної ефективності, соціальної справедливості й екологічної безпеки. Ці параметри виступають стержнем даного сценарію.

Філософсько-методологічний і світоглядний базис концепції дозволяє здійснити подальший поступальний рух по реалізації стратегії сталого розвитку. Тому наступним етапом є практична реалізація ідеї. На цьому етапі ідеї сталості повинні проникнути в сферу наукового пошуку академічних структур і відбитися в прийнятті ряду концептуальних документів державного значення.

Науковий пошук і державна воля повинні будуть підвести до рішення проблем сталості в основних сферах, де здійснюється життєдіяльність людини: економічній, соціальній і екологічній. Це один з найважливіших етапів реалізації сценарію, оскільки саме зробивши сталою систему господарювання, максимально наблизивши її до технологій по відтворенню природних ресурсів, а, також, мінімізувавши соціальні протиріччя в суспільстві, за допомогою побудови громадянського суспільства, правової держави, впровадження нової системи загальнолюдських цінностей і при збереженні фізичної і біологічної сталості біосфери, людство зможе відповісти на сучасний екологічний виклик.

Незважаючи на визначальне значення осьових елементів у реалізації сценарію, варто відмітити, що досягти відповідного їхнього стану не уявляється можливим без таких сторін сучасного процесу розвитку як наука й освіта. Наука є на сьогодні головною рушійною силою, здатною реалізувати ідеї сталості. При цьому необхідна принципово нова орієнтація науки, здатної не тільки дати практичний ефект, але і сприяти екологізації свідомості людини і становленню сталого суспільства.

Наукові знання не набудуть ефективної дії, якщо вони не будуть транслюватися у свідомість людини за допомогою відповідної освітньої діяльності. Тому освіта стає пріоритетом сталого розвитку. “У перехідний період до сталого розвитку, – пише М.І. Дробноход, – освіта розглядається як провідна галузь формування інтелектуального потенціалу держави, нових світоглядних цінностей, без чого, навіть за умови впровадження найефективніших ресурсо- і енергозберігаючих технологій, перехід до сталого розвитку неможливий” [11, с. 15]. Мова йде про створення філософської парадигми освіти в системі формування нового типу особистості, здатної здійснювати дії по реалізації стратегії сталого розвитку. Гаслом сьогоднішнього дня, за Г.А. Ягодіним, може стати теза: “Якщо людина хоче вижити вона повинна бути освічена” [7, с. 195].

Таким чином, головна мета формування філософської парадигми екологічної освіти полягає в необхідності переосмислення та трансформації механізму соціалізації людини, частиною якого є освітній процес. Світоглядна філософсько-екологічна переорієнтація освіти є базовим явищем для формування суспільства сталого розвитку, яке є не стільки суспільством технічної досконалості, скільки суспільством високої культури й освіченості, з особливою шкалою цінностей, пріоритетами, своєрідним способом життя.

Джерела та література

1. Моисеев Н.Н. Человек и ноосфера. – М.: Молодая гвардия, 1990. – 260 с.
2. Гирусов Э.В. Экологическое сознание как условие оптимизации взаимодействия общества и природы // Философские проблемы глобальной экологии. – М.: Наука, 1983. – С. 105–120.
3. Дробноход М.І. Філософія екологічної освіти // Освіта. – 1996. – 29 травня.
4. Кисельов М.М. Гуманістичний зміст сучасної екологічної освіти // Філософська та соціологічна думка. – 1996. – № 1–2. – С. 30–48.

5. Крисаченко В.С. Людина і біосфера: основи екологічної антропології. – К.: Заповіт, 1998. – 688 с.
6. Урсул А.Д. Устойчивое развитие цивилизации и образование в XXI веке // Зеленый крест. – 1995. – № 4.
7. Ягодин Г.А. Образование для устойчивого развития // Научное наследие В.И. Вернадского в контексте глобальных проблем цивилизации. – М.: Изд. дом «Ноосфера», 2001. – С. 195.
8. Тоффлер Э. Футурошок. – С-Пб: «Лань», 1997.
9. Singh P.K., Singh A.P. Treads in informatic related service industries in selected developed and developing countries. – Vienna, 1992.
10. Ермоленко А.Н. Этика ответственности и социальное бытие человека (современная немецкая практическая философия). – К.: Наукова думка, 1994.
11. Дробноход Н.И. Устойчивое экологически безопасное развитие: украинский контекст // Зеркало недели. – 2001. – № 21.

Гринь А.Н.

СУВЕРЕНИТЕТ ЛИЧНОСТИ: ПОЛИТИЧЕСКИЙ И ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТЫ

По меткому замечанию Гегеля, философия исследует то, что обычно считается известным. Пожалуй, нельзя назвать ни одного исследователя социально-политических и философских явлений, который не коснулся бы понятий: «свобода», «права человека», вопросов взаимоотношений личности и властных структур. Начало нового тысячелетия показало, что мир, к сожалению, не стал гуманнее и безопаснее. Как и ранее массовые нарушения прав и свобод человека во всех уголках Земли принимают всё более жестокие формы. Все больше совершается резонансных преступлений, обесценивается сама человеческая жизнь.

В статье предпринята попытка анализа политических и философских аспектов понятий, связанных с определением ряда категорий современной политической и философской науки, учитывая реалии сегодняшнего дня. Целью нашей работы является попытка исследования термина «суверенитет личности».

Центральной проблемой исследования науки на пороге XXI века является изучение феномена «свободной личности» - понятие, которое разными авторами понимается неоднозначно. В работах современных философов, социологов и психологов всё чаще встречается термин «суверенитет личности». Неоднозначность понимания этого термина и его содержания можно проиллюстрировать высказыванием В. Ядова: «Личность – это целостность социальных свойств человека, продукт общественного развития и включения индивида в систему социальных отношений посредством активной деятельности и общения» [10, т.2, с.71]. Как видно из этого определения, ряд исследователей не обращают внимания на тот факт, что человек имеет свои собственные, только ему присущие от рождения качества, в том числе и обусловленные генетически. «Суверенитет личности» – качество, присущее каждому индивиду и одна из определяющих характеристик индивидуальности.

Прежде чем приступить к исследованию понятия «суверенитет личности», необходимо дать определение ключевых понятий, используемых в статье. Права человека – система принципов и норм, регулирующих взаимоотношения между человеком (социальной общностью) и государством, обеспечивающих получение им определенных социальных благ или привилегий. Право – система общеобязательных социальных норм, охраняемых силой государственного принуждения, обеспечивающих юридическую регламентацию общественных отношений в масштабе всего общества.

Томас Гоббс предложил различать такие понятия, как *jus* и *lex* – *право* и *закон*, ибо право состоит в свободе личности поступать так или иначе, делать или не делать, между тем как закон обязывает личность поступать именно так, а не иначе, следовательно, закон и право различаются между собой, так же как обязательство и свобода, которые несовместимы в отношении к одному и тому же явлению [5].

«Естественное право (*right of nature*) или называемое обычно писателями *jus naturale*, есть свобода всякого человека использовать собственные силы по своему усмотрению для сохранения своей собственной природы, т.е. собственной жизни, и, следовательно, свобода делать все то, что, по его суждению, является наиболее подходящим для этого» [5].

«Естественный закон (*law of nature*), иначе говоря, *lex naturalis*, есть предписание, или найденное разумом (*reason*) общее правило, согласно которому человеку запрещается делать то, что пагубно для его жизни или что лишает его средств к ее сохранению, и пренебрегать тем, что он считает наилучшим средством для сохранения жизни» [5]. «В естественном состоянии каждый человек имеет право на всё», - утверждал Т.Гоббс [5, т.2 с. 98].

Привилегия – данное высшей государственной властью разрешение на получение каких-либо благ или на выполнение определенных действий.

Общественный договор – идея и социально-политическая доктрина, отражающая процесс перехода человеческого сообщества от естественного состояния к социально-государственному.

Власть – один из важнейших видов социального взаимодействия, специфические волевые отношения между субъектами, при этом властвующий субъект реализует свою волю и интересы. Человек, по отношению к себе самому также может реализовывать свою волю и интересы, то есть является дуалистическим субъекто-объектом, имеющим внутреннюю систему саморегулирования и самоконтроля (внутренний аспект свободы).

Воля – явление психики, сознания, выступающее как активное, действенное, субъективное условие для осуществления той или иной цели, для преодоления внешних и внутренних препятствий (боязни, ма-